

FRÅN EN SOM INTE VARIT KORREKT:

Om viljan att gå sin egen väg

| av Marianne Ahrne

Det är nu som det var på sextioalet. Följer man inte den rådande tidsandan, är man inte politiskt korrekt, döms man ut som ”omedveten”. Tolererar vi bara en uppfattning i taget?

FÖR DEN SOM INTE AV FEGHET eller anpasslighet följer strömmen är ”politisk korrekthet” i sig varken en synd eller en dygd. Den självständigt tänkande människan går sin egen väg och märker till sin förvåning att den ömsom är enslig, ömsom tätt befolkad. Åskådare längs vägen kan ömsom bua, ömsom applådera, ömsom bara titta bort. Den ensliga stigen kan med tiden förvandlas till en bred landsväg, landsvägen kan växa igen och vittra bort, och de som en gång gått där kanske låtsas att deras fötter aldrig beträtt den. Så var det med marxismens och nazismens och maoismens vägar – breda, upptrampade stråk där det idag bara växer ogräs.

När jag ser tillbaka på mitt liv kan jag konstatera att jag många gånger har varit allt annat än politiskt korrekt. Inte för att jag velat gå emot strömmen, utan för att jag velat vara mig själv. Det började redan i barndomen. Det var fyrtiotal, och jag lekte aldrig med dockor. Jag rodde, fiskade, läste och lärde mig mjölka kor. Som tonåring på femtiotalet gick jag läsåret igenom klädd i stövlar och skidbyxor, medan flickorna i klassen hade högklackat och vippande Bardotkjolar. När alla älskade Elvis Presley och Tommy Steele lyssnade jag på franska visor av Prévert och Mac Orlan, och på sextioalet var jag nog den sista som hörde talas om Beatles. Jag var – under den mest proamerikanska perioden – en inbiten frankofil.

Underligt nog blev jag aldrig mobbad i skolan. Jag hade bussiga vänner som gillade mig sådan som jag var, och tack vare dem fick jag aldrig för mig att deras sätt att tänka, känna och leva skulle vara sämre än mitt. Om det finns en enda sak jag kan säga att jag kämpat för livet igenom, så är det människans rätt att – så länge hon inte skadar andra – välja sin egen väg.

Det fanns emellertid en sak som jag på den tiden var ordentligt rädd för, och det var att fastna i kvinnovärlden. Jag formulerade det inte så, men jag kände på mig att här lurade en fara. Jag ville leva ett liv i största möjliga frihet. Därför satte jag klackarna i marken och inriktade mig på underbetyg i kvinnliga ämnen som handarbete och skolkök. När jag kom i puberteten ville jag operera bort mina bröst. Det gick nu inte, men jag såg till att dölja dem så gott jag kunde bakom en insydd och tillplattad bh. När mina kamrater började måla sig och flirta med killar gjorde det ont i själen. Jag var som Pippi Långstrump – jag ville inte bli stor, i varje fall inte riktigt än. Men så en dag blev jag kär precis som alla andra, och i kärleken var det lockande att bli kvinna. Pippi fick stanna kvar i barnvärlden där hon hörde hemma – jag gick vidare mot något annat som plötsligt, trots allt, kändes spännande. Ändå visste jag tidigt att jag inte ville ha barn. Jag ville inte bli fast. Jag ville resa och arbeta och skriva. Jag kände mig inte moderlig.

NÄR JAG MOT SLUTET AV 60-talet gick regilinjen på Svenska Filminstitutets filmskola råkade jag rakt in i vänstervägen från 1968. Den slog mig med häpnad, men den svepte mig aldrig med sig. Jag hade varit i Berlin kort efter det att muren rests, och jag hade hört flyktingar från öst berätta hur barn uppmuntrades att spionera på sina föräldrar, hur studenter med avvikande åsikter avstängdes från universiteten och hur människor torterades och försvann. Det fanns inte en chans i världen att jag skulle tro på kommunismen.

Jag trodde inte heller på högern. Snarast var jag ointresserad av politik. ”Omedveten” kallades det då. Att vara ”omedveten” på 70-talet och det sena 60-talet betydde framförallt att inte ha samma politiska ideologi som

den intellektuella vänstern. Precis på det sättet hör jag idag en genusforskare från Uppsala universitet kalla kvinnor som inte delar hennes egen feministiska ideologi för "omedvetna". Dessa "omedvetna" kvinnor ska inte hjälpas fram inom universitetsvärlden, säger hon vid en konferens på Chalmers i augusti 1997. De "medvetna" kvinnorna däremot ska få all möjlig hjälp. Jag lyssnar förbluffad. Jag trodde det var begåvning och kunskap som var kriterierna inom den akademiska världen.

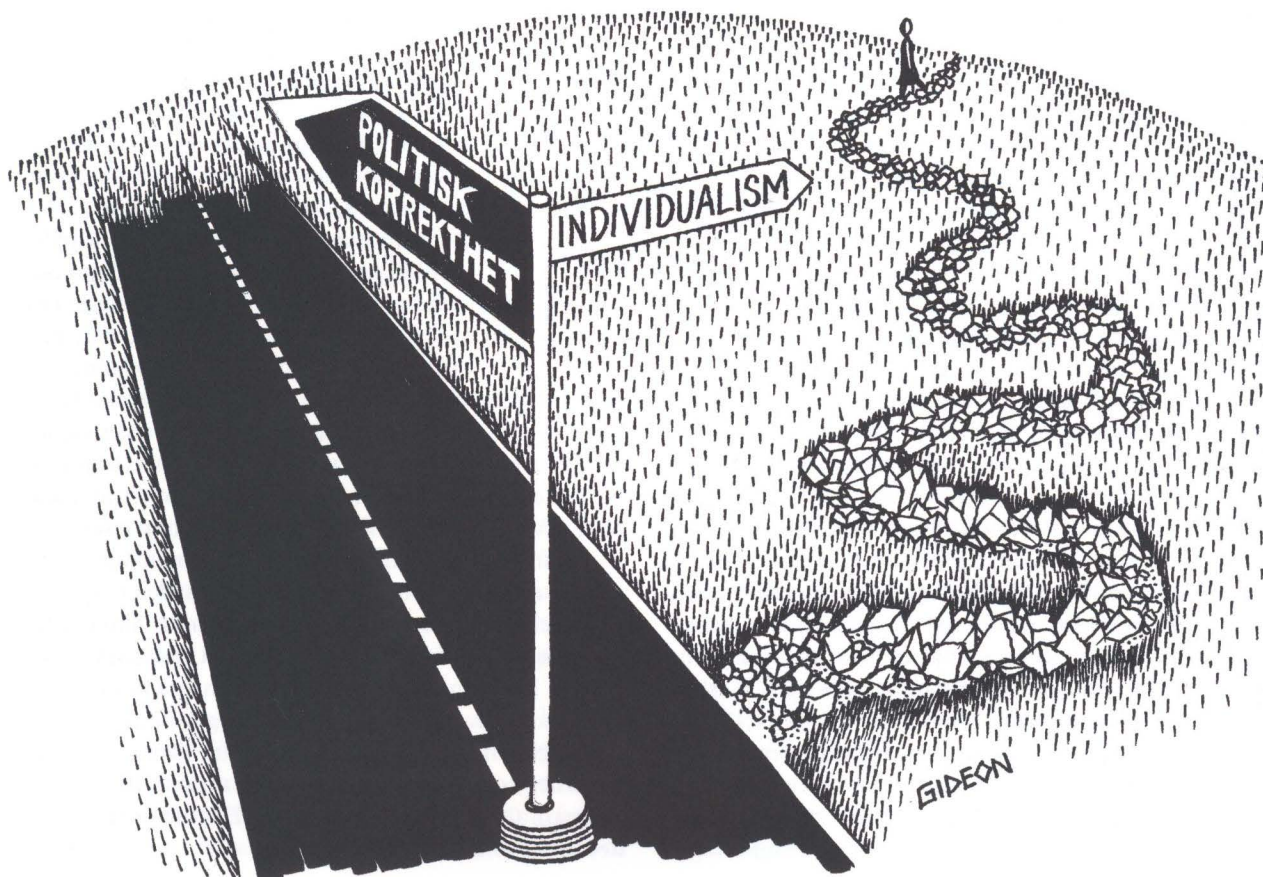
Nu som på 70-talet får mig ett sådant handlingsprogram och sådana beteckningar att rysa. De påminner mig i alltför hög grad om vad Orwell i 1984 kallade "nyspråk". Det ideologiska språket "nyspråk" går enligt Orwell ut på att omöjliggöra andra sätt att tänka. Så till exempel säger Orwell finns ordet *fri* fortfarande i "nyspråket", men det kan bara användas i uttryck som: "Hunden är fri från löss" eller "Fältet är fritt från ogräs". Det kan inte användas i den gamla meningen "politiskt fri" eller "intellektuellt fri", eftersom politisk eller intellektuell frihet inte längre existerar, ens som koncept, och därför inte heller kan benämnas.

Som tur är har vi inte hamnat där riktigt än. Men ibland kan man undra. Det finns en anpasslighet och en åsiktstyranni i Sverige som inte bådär gott. Tingstens

klassiska uttalande att detta är ett land där man bara tolererar en uppfattning i taget gäller tyvärr än idag.

NÄR JAG GICK UT FILMSKOLAN 1969 ville jag helst göra långfilm, men Harry Schein tog mig avsidet och sa att så illa som jag passade in i det rådande politiska klimatet skulle jag nog inte räkna med att få göra långfilm på åtminstone fem år. Han hade fullständigt rätt. Jag tyckte visserligen som de flesta andra att USA skulle ut ur Vietnam, men jag ville inte göra film om det i Sverige. Jag ville överhuvudtaget inte göra film med knutna nävar och slagord. Jag var intresserad av mänskliga komplikationer. Kanske, tänkte jag, skulle jag bättre kunna närma mig dem om jag började med dokumentärfilm.

En av mina första filmer var ett reportage för *Världen i Fokus* och handlade om aborter i Frankrike. Jag hade vid den tiden inget förhållande till aborter, men en fransk vän som också ville göra film hade föreslagit ämnet och bland många andra förslag var det just det som gick igenom. I ett manifest undertecknat av 343 kända franska kvinnor, bland dem Simone de Beauvoir, påstods att de alla gjort illegal abort. Manifestet var en provokation mot myndigheterna som dömde vanliga kvinnor i

samma situation till fängelse. De berömda kvinnorna räknade med att staten inte skulle våga ställa dem inför rätta utan istället så småningom ändra lagen. Det var rätt tid för en film som ställde abortmotståndare och abortförespråkare mot varandra.

I en sådan film var det inte möjligt att vara neutral. Medan jag förberedde filmen blev det tydligt för mig att jag stod på deras sida som ville ha fria aborter. Idag vet jag vad det innebär att gå igenom en abort. Jag försvarar fortfarande kvinnans frihet att bestämma om hon vill föda sitt barn eller inte. Men jag är också medveten om att abort nästan alltid är en tragedi. Kanske en mindre tragedi än vad det skulle vara att behålla barnet – men en tragedi icke desto mindre. Som preventivmetod är det inte att rekommendera. Innan jag själv gjort erfarenheten tog jag det betydligt lättare. En av tjejerna i filmen hade försökt göra abort med en dammsugare. Schlak! Kul historia! Eller?

Filmen blev i alla fall en framgång, och förmodligen var det så att den också var politiskt korrekt. Jag tänkte aldrig på det då, men jag tror att den till och med låg en liten aning före, opinionsmässigt sett. Den lilla aning som kan tolereras och applåderas.

KORT DÄREFTER fick jag ett erbjudande att göra ännu en film för *Världen i Fokus*. Den skulle handla om skilsmässor i Italien inför en stor folkomröstning om saken. Glad i hågen gav jag mig av och upptäckte att frågan rymde oändliga komplikationer. Här fanns inte bara två läger. Här fanns motståndningar inom varje klass och varje parti. Kvinnor och män som tillhörde samma klass och samma parti reagerade ofta olika. Allt vad jag i förväg hade trott ställdes på huvudet. De högborgerliga och konservativa var ofta för skilsmässor – trots att de var katoliker. Arbetarna som röstade på kommunisterna var för det mesta emot, medan de kommunister som hade makten principiellt var för, men i praktiken ändå emot, eftersom de gärna ville bilda regering med kristdemokraterna som var helt och hållet emot. Det var en spännande och uppfriskande tid. Här fanns i sanning mer än en åsikt åt gången!

Också den filmen togs väl emot, och jag fick erbjudande om fast anställning på *Världen i Fokus*. Det var mycket lockande. Jag var luspank, arbetsugen och reslysten. Om jag sa ja skulle jag få resa världen runt och filma, och jag skulle få lön varje månad. Men det fanns en hake. Man ville att jag skulle syssla med kvinnofrågor.

Jag tänkte länge och tackade slutligen nej. Jag ville inte hamna i ett fack. Ville inte bli etiketterad. Ville inte begränsa mitt människointresse till bara det ena könet. Snabbt kastade jag mig in i en vampyrfilm.

UNDER ÅREN SOM KOM arbetade jag mest utomlands med ämnen som jag själv hade valt. En dokumentärfilm från Bulgarien som hette *Drakar, drömmar – och en flicka från verkligheten* fick mig att upptäcka hur samma film kan vara oförarglig och opolitisk i det ena landet och väcka raseri i det andra. Jag hade anlänt till Bulgarien tillsammans med fotografen Lennart Olsson. Vi skulle göra en film var med Lennart som fotograf och med mig som ljudtekniker. Eftersom vi var ett så litet

team tog bulgarerna oss inte på allvar, och vi glömdes bort av myndigheterna. Följden blev att vi kunde åka ut i landet och filma i lugn och ro, utan den obligatoriska regeringsspionen.

”De högborgerliga och konservativa var ofta för skilsmässor – trots att de var katoliker. Arbetarna som röstade på kommunisterna var för det mesta emot.”

Lennart gjorde en film om Komsomol – den kommunistiska ungdomsorganisationen. Min film handlade till hälften om de intellektuella: författarna och regissörerna som för att undgå censur ofta hamnade i en värld av sagor, drömmar och allegorier. Den andra delen av filmen handlade om en turkisk barservitris i Gabrovo, som levde mitt i den bulgariska verkligheten. ”Jag gör bara folk fulla, och när de vaknar på morgonen är de nyktra igen, och ingenting har förändrats”, sa hon om sitt yrke. Jag valde henne inte för att hon var turkisk, utan för att hon var helt och hållet sig själv: rolig, passionerad och fullständigt politiskt ”omedveten”. Hon berättade om sitt liv sådant som det var, och just genom att hon aldrig var dömande och ingenting försökte bevisa blev hennes berättelse långt mera avslöjande än de intellektuellas allegoriska sagor.

I Sverige uppskattade man både Lennarts och min film, men kommentarerna till dem var diametralt motsatta. ”Vilket diktatoriskt samhälle!” sa man efter Lennarts film om Komsomol. ”Vilka underbara människor!” sa man efter min. Den bulgariska ambassaden reagerade dock helt annorlunda. För dem var Lennarts film någorlunda acceptabel, eftersom den var en realistisk skildring av Komsomol, som för dem var något odelat gott. Han hade bara förletts till vissa felsteg genom sitt samröre med Ahrne, menade de. Min film däremot väckte ursinne. Jag hade vågat skildra en turkisk flicka med sympati. Och hon hade talat fritt. Det var sprängstoff, det var absolut förbjudet!

För de rättrogna kommunisterna i Bulgarien var jag alltså plötsligt en farlig politisk filmare. En liknande skillnad i bedömningen kände jag av efter att ha gjort en dokumentär långfilm om ålderdomen tillsammans med Simone de Beauvoir. *Promenad i de gamlas land* fick lysande kritik både i Sverige och Frankrike, men här sågs den som opolitisk (eftersom jag som filmare tillhörde de "omedvetnas" skara), medan den i Frankrike uppfattades som ett starkt inlägg i den politiska debatten. Jag började förstå att det inte bara var *vad* man gjorde utan också *vem* man – sant eller falskt – framstod som i massmedia, som styrde reaktionen på verket. Massmedia har svårt att hantera komplikationer. Massmedia har behov av bilder och etiketter som helst inte ska behöva bytas under resans gång. Och inte bara massmedia. Hela det kulturella etablissemanget tycker att det är besvärligt med någon som inte tillhör ett koteri, inte håller sig till samma förutbestämda bana och inte kan definieras genom en eller annan -ism.

JAG Började – efter precis den tid i karantän som Harry Schein hade förutspått – få göra långfilm och TV-serier, och skrev småningom också romaner. Undan för undan upptäckte jag att det inte bara på det samhälleliga området utan också på det personliga fanns sådant som var tabu. Det har sedan länge varit fullständigt accepterat att i Sverige tala om sex och erotik. Däremot är det idag mycket kontroversiellt att tala om långvarig, brinnande kärlek till en och samme man. Det är också helt i sin ordning att skildra mammor som springer som skällade råttor mellan jobbet, dagis, Ica, mannen och älskaren, men om man till äventyrs skulle berätta om en mamma som tycker om att vara hemma en tid med sin unge riskerar man att få en brevbomb med posten.

Jag har skrivit mycket om kärleken, men jag har aldrig i något fiktivt verk talat om lyckliga mammor, eftersom jag själv inte har någon erfarenhet av den sidan av livet. Jag har däremot i en film – *På Liv och Död* – skildrat en kvinna som är journalist och totalt ointresserad av småbarn, men som ändå, på grund av sin kärlek till den manlige förlossningsläkaren, gör ett långt reportage från BB.

"Den här platsen är svår för mig", säger hon till honom i filmen. "Jag kan inte riktigt förklara varför. När jag var liten och fick en docka, mördade jag den. Mina kompisar, som snabbt förstod att där låg en hund begraven, roade sig med att visa mig babies i barnvagnar och

säga hur gulliga de var. Det gjorde mig ursinnig. Jag hade på samma gång lust att gråta och döda alla människor. Det tyckte de var kul. Ändå var jag ledsen när jag hade förstört en docka. Men jag kunde aldrig visa eller säga det. Och här kommer allt det där tillbaka, väldigt starkt."

Den repliken var hämtad rakt ur min egen barndom. Förklaringen till min taggighet mot dockor och småbarn låg naturligtvis i att jag själv tidigt blev utkastad ur boet. Dem jag kunde identifiera mig med var gatubarn och zigenarungar och nyfödda små indianer, som jag hade läst att man slängde i bergsbäcken innan man tog dem till sig. Det gällde att först se om de var tuffa nog att överleva kylan.

Men genom arbetet med filmen, då jag hela tiden måste umgås med verklighetens mödrar och småbarn, försvann plötsligt mina taggar. Inte så att jag började nutta och dudda. Det låg fortfarande inte för mig. Men hela den neurotiska laddningen var borta nästan utan att jag hade märkt hur det skedde. Den kom aldrig senare tillbaka.

"Undan för undan upptäckte jag att det inte bara på det samhälleliga området utan också på det personliga fanns sådant som var tabu."

JAG KÄNDE ATT JAG VILLE BERÄTTA denna personliga bakgrund innan jag gav mig in i en diskussion om de två dokumentärfilmer som jag har gjort tillsammans med läkaren och analytikern Rigmor Robert. Filmerna handlar om manligt/kvinnligt. De har gått på bio och i TV. De heter *Gott om pojkar, ont om män?* och *Flickor, kvinnor – och en och annan drake*. Enligt filmkritikern Jan Aghed har inga filmer i Sverige – åtminstone inte sedan Vilgot Sjömans *Jag är nyfiken – gul väckt* liknande aggressioner och debatt. Det har varit rubriker i aftontidningarna som om det gällde ett krig i Mellanöstern. Man kan förmoda att båda filmerna i det rådande kulturklimatet är gravt "politiskt inkorrekta". Det kan vara intressant att försöka förstå varför. Och att samtidigt undersöka varför normalt sansade människor plötsligt råkar i affekt och i den affekten ser i syne eller läser in sådant i filmerna som inte finns där alls.

Den mest absurda men ofta förekommande anklagelsen är att kvinnofilmen skulle propagera för att kvinnor ska "återvända till spisen" – "stå vid spisen och föda barn". Med mitt liv och min bakgrund skulle jag definitivt vara sjuk i huvudet om jag propagerade för det. "Spisen" nämns aldrig i filmen. Bland de kvinnor som är med finns inte en enda hemmafru. Däremot finns en barnledig ung kvinna med tre små barn. Hon berättar

om hur jobbigt hon har det. Men jag skulle tro att många av de kvinnor – för det är mest kvinnor – som blivit upprörda och sett spöken är kvar på det stadium där jag befann mig i förpuberteten och var rädd för att dras in i kvinnovärlden. För dem är det hotande till och med att se en isbjörnshona som är lycklig med sin unge, och det är hotande att det överhuvudtaget finns kvinnor som trivs med det klassiskt kvinnliga.

Jag kan förstå dem utifrån min barndom. När jag själv var full av taggar kunde jag inte utan smärta se kamraterna leka med dockor, mata och vagga dem ömt. Jag sa att det var fånigt, och på något sätt kände jag mig sviken. Först senare – när mina sår börjat läka och jag var på väg att förverkliga min frihet – kunde jag ta det lugnt, leva och låta leva.

Idag är det min övertygelse att man inte kan vara för människans frihet om man inte också är för kvinnors rätt att välja ett annorlunda liv än det man själv tycker om. Detta är däremot inte självklart för dem som vill styra verkligheten och uppfostra om människor så att de passar in i ett existerande ideologiskt schema. Den attityden är gemensam för t ex stalinismen och den fundamentalistiska feminismen. Det är här vi möts av raseri. Vi har gjort en film som inte är dömande – varken mot de kvinnor som vill stanna hemma ett par år med sina barn eller mot dem som hellre vill ut och arbeta och låter mannen ta hand om barnen. Vad vi gör är att titta på verkligheten och analysera den.

Frågan om att stanna hemma eller ej med barnen är inte ens central i filmen fastän man skulle kunna tro det så mycket som det skrikits om den saken. ”Gärna debatt men inga andra åsikter än de stadfästa” var Nils Petter Sundgrens kommentar efter den pajkastning som följde på en visning vid Göteborgs filmfestival. Och stadfäst är till exempel att de skillnader som kan konstateras mellan män och kvinnor är socialt betingade. ”Man föds inte kvinna, man blir det”, som Simone de Beauvoir skrev i *Det andra könet* 1949.

NU TROR JU JAG att Simone de Beauvoir om hon levte idag skulle ha tagit till sig nya fakta och modifierat

sin ståndpunkt. Hon är en av de hederligaste människor jag känt, och hon hyste stor respekt för fakta. Idag vet man att vissa skillnader mellan könen är biologiska. Det går till exempel att fotografera aktiviteten i mäns och kvinnors hjärnor med PET-kamera. Man kan se att hjärnorna arbetar på olika sätt för att lösa samma uppgifter. Däremot löser män och kvinnor själva uppgifterna lika bra. Så vad finns det att vara rädd för? Vissa skillnader kan förklaras biologiskt, andra socialt. *So what?*

Människans inlärningsförmåga är 70-procentig, säger biologerna. Sjuttio procent – det är väl storartat! Man kan syssla med att lära sig nya saker och nya beteenden hela livet, och man har ändå ordentliga marginaler. Vad gäller de trettio procent som inte går att förändra kan man ta det lugnt. Man behöver inte gråla på sin man – eller på män i allmänhet – för något som de inte är kapabla att viljemässigt förändra. Och samma sak med oss kvinnor. Som jag ser på saken undanröjer det konflikter, skapar det tolerans, frigör det energi för det som verkligen går att förändra. Varför är man så rädd för att bara ta till sig kunskap?

Kanske har Jan Söderqvist i den artikel han skrev efter den första visningen av kvinnofilmen (SvD 97-01-20) ett svar: ”Det finns inte längre något intellektuellt liv i det som kallar sig feminism. Ett könsperspektiv är numera ett sätt som vilket som helst att skaffa sig en försörjning.

Och debatten om biologin och beteendet återstår i allt väsentligt. Vad feministerna betraktar som en progressiv ståndpunkt: att biologin inte spelar någon större roll, är i själva verket en mycket gammal, förvetenskaplig form av ideologiskt önsketänkande.”

Det kan vara så. Vetenskapen har sprungit om ideologin, och de som håller fast vid den ser både sin försörjning och sin världsbild hotad. Det kan vara en anledning till att debatten har blivit så hätsk och att man i brist på argument till slut bara har invektiv att tillgå.

Marianne Ahrne är filmregissör och författare. Texten har tidigare varit publicerad i antologin *Politisk korrekthet på svenska* (Symposion).

